

**DRVOREDI, PROSTORNI IDENTITET GRADA OSIJEKA I
USMJERENJA ZA BUDUĆE PROSTORNO PLANSKE
ODLUKE**

**AVENUES, SPACE IDENTITY OF THE CITY OF OSIJEK AND
DIRECTIONS FOR FUTURE SPACE PLANNING DECISIONS**

R. Manojlović

SAŽETAK

Grad Osijek nastao je iz tri nekadašnje cjeline: Tvrđe, Gornjeg grada i Donjeg grada s parkovima u međuprostorima, a svojim longitudinalnim položajem na desnoj obali i otvoren na lijevoj (i vizualno i mostovima), izravno komunicira s Dravom. Njegov identitet čini krajobrazni okvir prirodnosti lijeve obale s ostacima Krunske utvrde uz most, te sklop parkova i urbanih kulturno-povijesnih cjelina Tvrđe, Gornjeg i Donjeg grada.

Ove parkovne površine povezuje poznati osječki drvored lipa od šetališta P. Preradovića (Sekuntala parka), Europskom avenijom pa sve do Donjeg grada i njegovog Trga B. Jelačića (i od važnosti su za vizualni identitet grada).

Današnje stanje drvoreda prema stupnju očuvanosti i estetske vrijednosti ima sljedeće obilježje: od više manje fizički očuvanih, do drvoreda u fragmentima sa spontanom sadnjom. Potrebna je njihova sustavna zaštita i obnova, ali i dopuna i dogradnja sustava zelenih površina kojemu će novi drvoredi biti sastavnicom.

U radu se iznosi prostorno-planski pristup za stvaranje sustavnog plana zelenila na primjeru grada Osijeka.

ABSTRACT

The city of Osijek originates from three historic parts: the Fort, the Upper Town and the Lower Town with parks in the middle and with its longitudinal

position on the right bank and open on the left (both visually and with bridges) it communicates directly with the river Drava. Its identity is a landscape frame of nature on the left bank with remains of the Fort of Crown by the bridge and a group of parks and cultural and historic parts the Fort, the Upper Town and the Lower town.

The parks are connected by a well known Osijek avenue of lime trees from Preradović promenade, Europe Avenue to Lower town and its Square of B. Jelačić (all significant for the visual identity of the city).

The present state of avenues by the degree of preservation and value ranges from physically more or less preserved lines of trees in fragments, some trees spontaneously planted. Their systematic protection and renewal are needed as well as their supplementation and full development of green areas whose constituent will be new avenues.

The report presents an approach to systematic space planning of green areas on the example of the city of Osijek.

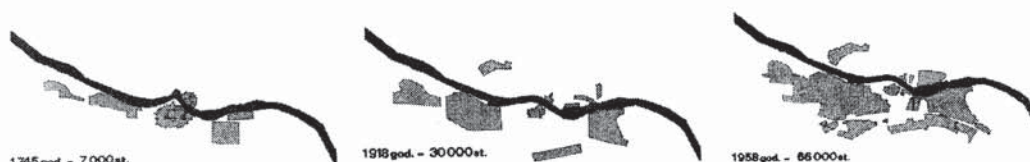
POLAZIŠTE

Obilježje grada Osijeka su njegovi parkovi, perivoji i drvoredi, posebice zbog položaja unutar urbanog sklopa povijesnih jezgri, veličine i povezanog sustava, gdje se zelene površine jedna na drugu nadovezuju drvoredima. A napose njihova otvorenost obali rijeke.

Nastanak grada pa i identitet (*genius loci*) ponajprije se vežu za rijeku Dravu i most (i nadaleko poznate Čingi lingi čarde i Bijele lađe). Nastao je iz tri nekadašnje cjeline: Tvrđe, Gornjeg grada i Donjeg grada s parkovima u međuprostorima, a svojim longitudinalnim položajem na desnoj obali i otvoren na lijevoj (i vizualno i mostovima), izravno komunicira s Dravom. Njegov identitet čini krajobrazni okvir prirodnosti lijeve obale s ostacima Krunske utvrde uz most, te sklop parkova i urbanih kulturno-povijesnih cjelina Tvrđe, Gornjeg i Donjeg grada.

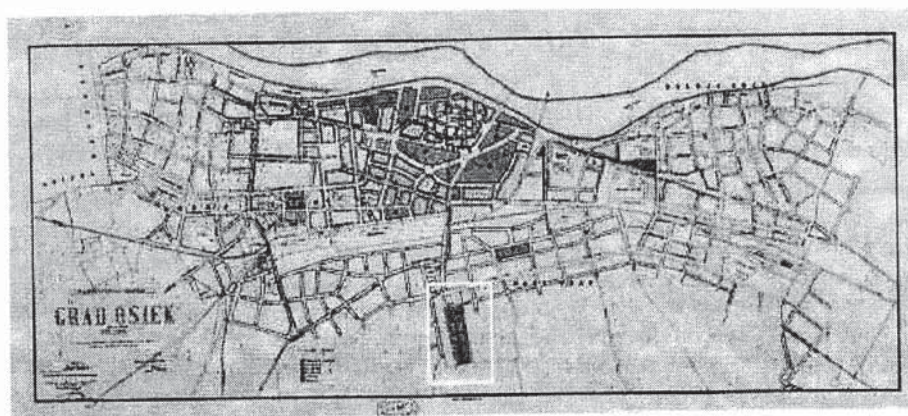
Ovaj vizualni identitet potencira promenade (šetalište) na desnoj obali Drave, a upotpunjuje ga šetalište drvoredom lipa od šetališta P. Preradovića (Sekuntala parka), Europskom avenijom pa sve do Donjeg grada i njegovog Trga B. Jelačića.

Slika 1. Nastanak grada

Osječki parkovi imaju dugu tradiciju. Godine 1710. spominje se Weintplatz, Gradski vrt (1750), Generals garten (druga polovica 18. st). Godine 1801. podignut je perivoj oko dvorca Pejačević u Retfali, 1811. Regiments garten (dijelom na poziciji Generals gartena), 1869. Bolnički perivoj, 1890. Sekuntala, a 1989. park na Gajevom trgu (Gucunski 1959,68). Još godine 1903. u tadašnjem tisku piše: “kako je nastalo ljepše vrijeme, pohriše naši građani u drvorede, da se prošeću, da se odmore na kojoj klupi i porazgovore, da u miru promatraju brzi tok rijeke Drave i vrevu šetača .. “ (Narodna odbrana 1903. br. 86). A u Narodnoj odbrani br. 87 (1904) može se pročitati: “U gradskom je proračunu stavka za zasađenje drvoreda u donjem gradu između ceste vodeće iz Tvrdje u Crkvenu ulicu kraj bolnice i Kraussovog paromlina. Sada je taj drvored zasađen i to u tri reda, dva reda uz stazu, a treći kraj druge strane ceste”.

Slika 2. Fizionomija grada Osijeka potkraj devetnaetog stoljeća

Plan grada iz 1893. godine

U to vrijeme mogao se pročitati i ovakav oglas: "Biskupsko vrtlarstvo Đakovo traži vještog vrtlara" (N.O.Br 13 iz 1902) ili "Dana 28. i 29. listopada izložit će naš umjetni i trgovački vrtlar g. Franjo Mahaček u svome vrtu Kokotava br. 14 veliku u potpunom cvietu nalazeću se chrisantemu, na koju upoznajemo občinstvo" (N.O. br. 256 iz 1906).

Neki od tadašnjih parkova su nestali, a neki (Regiments garten, danas Perivoj Tomislava) čine glavnu okosnicu zelenila grada, kao i neki od drvoreda na povijesnim, do danas očuvanim putevima (ulicama).

DANAŠNJI KATASTAR DRVOREDA U OSIJEKU BILJEŽI

U prošlosti, a također i danas u osječkim uličnim drvoredima zastupljene su lipe, (*Tilia tomentosa* i *T. cordata*), zatim javori (*Acer platanooides*, *A. pseudo-platanus*, *A. dasycarpum*), katalpa (*Catalpa bignonioides*) kesten (*Aesulus hippocastanum*) i dr. (Gucunski 1968).

Današnji ulični drvoredi prema stupnju očuvanosti i estetske vrijednosti imaju slijedeće obilježje:

1. Drvoredi visoke estetske vrijednosti ili magistralnog značenja (makar dijelom i isprekidani):
Promenada uz Dravu, Bulevar Europske avenije, Cara Hadrijana, Trg B. Jelačića, M. Gupca, Vukovarska, Ulica Republike, Gundulićeva, Radićeva, Alojzija Stepinca, Divaltova, Drinska
(ukupno procijenjeno) 2.950 stabala
2. Očuvani drvoredi starih jezgri:
Adamovićeva, Školska, Kašića, Najmana, Krežme, Keršovanija, Cesarića, Istarska, Mihanovićeva, Mückera, Hutleroava, Radićeva, Krbavska, Hebrangova, Svetog Roka, Reisnerova, Pejačevićeva, Dubrovačka, Jegeroava, kod Mačka-mame
(ukupno procijenjeno) 1.820 stabala
3. Drvoredi starih jezgri s prisutnom individualnom (spontanom) sadnjom:
Crkvena, Krstova, Cvjetkova, Frankopanska, Ledine, Srijemska, Dunavska, Savska, Murska, Sv. Josipa Radnika
(ukupno procijenjeno) 1.200 stabala

R. Manojlović: Drvoredi, prostorni identitet grada Osijeka i usmjerenja za buduće prostorno planske odluke

4. Drvoredi starih jezgri u fragmentima s dominirajućom individualnom (spontanom) sadnjom – potpuno narušeni drvoredi:
(*ukupno procijenjeno*) *1.700 stabala*
5. Spontano podignuti drvoredi i individualna sadnja:
(*ukupno procijenjeno*) *2.000 stabala*
6. Individualna sadnja dijelom na javnoj površini, a dijelom privatni predvrtovi:
(*ukupno procijenjeno*) *5.000 stabala*

Radi detaljnijeg uvida, analizirani su najstariji osječki drvoredi platane na prilazu gradu. Iz ovog rada (Manojlović et. Gucunski 1995) iznosi se prikaz koji govori o stupnju njegova nestajanja.

Tablica 1. Prikaz duljine drvoreda platana na prilazima gradu, broja stabala i prekida kontinuiteta

Prilazi gradu	Broj stabala s prekidima kontinuiteta	Ukupan broj stabala	Ukupan broj praznih mjesta	Ukupna duljina drvoreda u km
Južni	a)12/16/31/50 b)69/40/15/14/2 c) 22 lijev. 18 des +7	296	270	8,7
Zapadni	18/30/46/60/22	176	50	3,5
Istočni	15	15	9	0,4
		487	329	12,6

REZULTATI MJERENJA

Iz tablice je vidljivo da se drvored na južnom prilazu gradu Osijeku sastoji od 296 stabala (jedinki), od toga je :

a) od Čepina (benzinske crpke) do Osijeka (Livane) 109 stabala;

b) od Livane do Aninog groblja 140 ;

c) kod Aninog groblja 22 s lijeve , 18 s desne strane, a 7 stabala je kod "Mobilije".

Ukupna je duljina drvoreda 8,7 km, što je zaista za drvorede platana rijetkost.

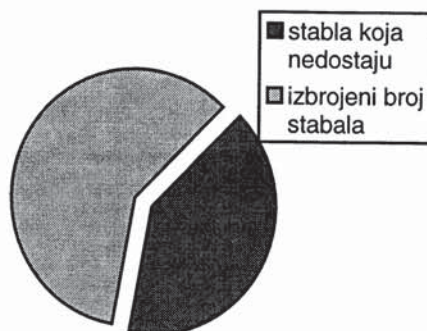
Na zapadnom prilazu ukupno je izbrojeno 176 stabala (jedinki), a izmjerena duljina drvoreda iznosi 3,5 km.

Na istočnom prilazu gradu je 15 stabala na duljini od 0,4 km.

Sveukupna duljina izmjerenih drvoreda platana iznosi 12,6 km.

Međutim koliki je opseg sječe (nestanka) dijela drvoreda govori podatak da nedostaje sveukupno 329 stabala ili 40 %, od toga na južnom dijelu 270 ili 47 % ; na zapadnom 50 ili 22 % ; a na istočnom 9 stabala ili 37 % što zorno ilustrira sl. 3.

Slika 3. Broj stabala u drvoredima platana u gradu Osijeku i broj nedostajućih stabala (od ukupnog broja)

Sve to upozorava na potrebu sustavne zaštite.

ZAŠTITA

Pitanje zaštite nije samo fizičko očuvanje, već je to pitanje slojevite analize: kroz biološku oblikovnu a posebice prostornu razinu.

Vrlo je važna zaštita i obnova biljnog fonda. To su pitanja trajnosti s obzirom na zdravstveno stanje i stupanj propadanja s jedne strane, te starosni kontinuitet (s obzirom na vrstu) i stupanj podizanja s druge strane.

(Imamo na vrijednim površinama primjere spontane sadnje, unutar drvoreda lipa posađenu brezu, ili pak samoniklu lipu koja sada ruši zid ograde predvrta Henglove zgrade).

Iz stupnja očuvanosti (propadanja), isčitavamo i stanje u prostoru.

Za zelenilo grada, osim njegova biološkog stanja, odlučni su položaj unutar urbanog sklopa i veličina, a napose oblikovnost. Daljnji razvoj grada osim konsolidacije postojećeg fonda zelenih površina (njihove konzervacije, revitalizacije, rekonstrukcije), pretpostavlja i nove javne zelene površine (dopunu i dogradnju sustava zelenih površina). Stoga govorimo o postojećem zelenilu grada, ali i o potrebnom (poželjnom) sustavu zelenih površina s novim parkovima i drvoredima. Tu mislimo na pokrivenost i povezanost grada zelenim površinama.

Kad na taj način analiziramo grad Osijek, može se reći da imamo kakvoću na potezu Donji grad - centar, ali nemamo poveznicu prema jugu i dalje nove poteze parkovnih površina, te nemamo dimenzionirane magistralne avenijske drvorede.

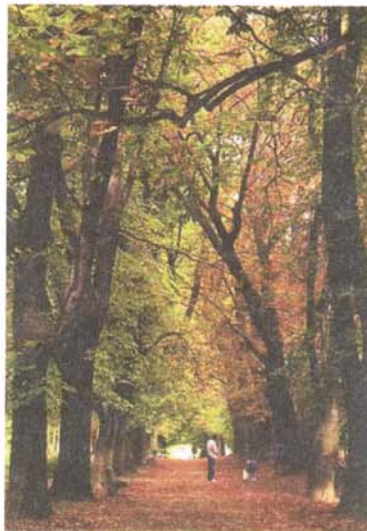
Dakle, osim prostorne zaštite postojećih, potrebna je rezervacija i prostorna zaštita novih zelenih površina (i drvoreda). Ovdje prostorna zaštita neće biti samo zaštita fizičkog prostora, već i zaštita prostorne kakvoće (prizorišta i elemenata identiteta), na kojima je izgrađena ili će se graditi nova krajobrazna struktura.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Drvoredi kao oblikovni element unutar urbane jezgre Osijeka značajni su za prostorni identitet grada.

Aleja u Gradskom vrtu

Aleja kestenova

Kako u prošlosti, tako i danas Analiza estetskih vrijednosti i očuvanosti bilježi različit stupanj (od fizički očuvanih pa do drvoreda u fragmentima), što upućuje na potrebu njihove sustavne zaštite kroz:

A. zaštitu biljnog fonda

Temeljno je važna zaštita biljnog fonda, trajnosti i kontinuiteta.

B. prostorno planski pristup (POSEBNO DEFINIRANJE SUSTAVA ZELENILA U URBANOM SKLOPU KAO PROSTORNO-PLANSKE KATEGORIJE)

Svrhovito vrednovanje stvorenih datosti prostora sastavni je dio prostornog planiranja. Ono treba omogućiti proširenje mjerila procjene postojećeg stanja, kako bi se u daljnjem planiranju osiguralo očuvanje posebnosti, kako kroz zaštitu postojećih, tako i razvoj novih krajobraznih veduta grada.

Zato govorimo o krajobraznoj arhitekturi i sustavu zelenila kao prostorno-planskoj kategoriji.

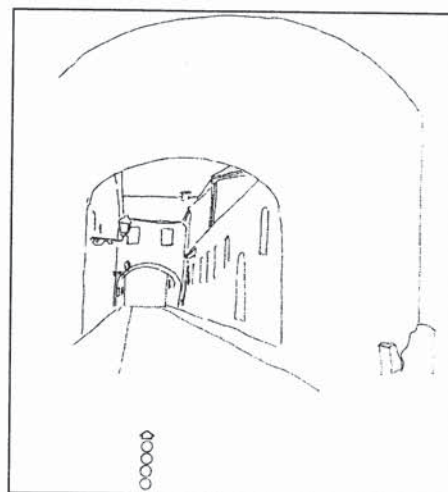
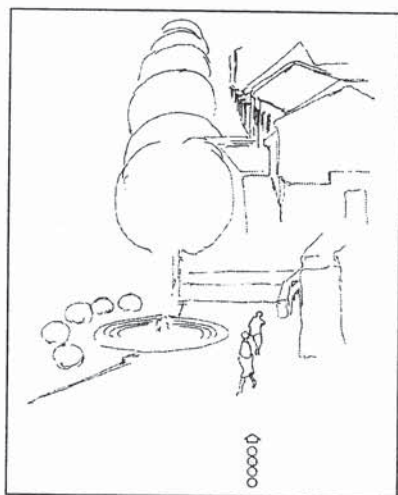
U GUP-u treba definirati potrebni sustav zelenila unutar urbanog sklopa.

Kako bi se očuvao identitet prostora /oblikovni elementi i sastavnice, prizorišta/, potrebno je kroz prostorno-planske dokumente definirati njegovu prostornu kakvoću:

- *poteze kompozicijskih, panoramskih i vizurnih vrijednosti*
- *vizualno degradirani rub (potrebno poboljšanje vedute, ozelenjavanje)*
- *oblikovno izrazito značajni vizualni naglasci zaštita (i vizure)*
- *oblikovno značajno vizualno čvorište (postojeće i potencijalno), reperne točke*
- *vizure*
- *vizurna os*
- *osobito značajne povijesne crte za parkovno projektiranje*

VAŽNOST VIZURA

Važna je povezanost repernih točaka (spomenika, vodoskoka) u parku, te parka i glavnih repernih točaka u gradu kao njegove prepoznatljivosti (identiteta), da čovjeka u parku vodi vizura i staze ka fontani, parkovnom sadržaju, a da se na tom putu izmjenjuju različite slike i ambijentalni prostori u smjeni različitih utisaka. Drvoredni elementi, bilo kao fragment, ili dugi niz, od važnosti su ovdje u oblikovanju.

LITERATURA /IZVORI/

Gucunski, D. (1968): Osječki parkovi. Hortikultura 4.

Manojlović, R. (1986): Zaštita perivoja "Vrbik". Hortikultura 3-4.

Manojlović, R. (1974-2004): Autorski projekti, projektna dokumentacija Arbor Osijek.

Manojlović, R., Gucunski, D. (1997): Stoljetni osječki drvoredi platana. Osječki zbornik 22/23.

Manojlović, R. i sur. (2001): Studija prirodne baštine i krajobraza grada Osijeka, Osijek

- Marinović-Uzelac, A.** (1978): Socijalni prostor grada. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Norberg-Šulc, K.** (1975): Egzistencija prostora i arhitektura (prijevod). Građevinska knjiga, Beograd.
- ... Prostorni plan (bivše) Općine Osijek (Službeni glasnik općine-grada Osijeka br 12/79, 8/84, 7/88, 5/89, 12/89, 6/92, 6/98, 7/98).
- ... Generalni urbanistički plan grada Osijek (Službeni glasnik općine-grada Osijeka br 7/88, 12/89, 4/97, 5/99).
- ... (1987): Izmjene i dopune Generalnog urbanističkog plana Osijek, Analiza stanja u prostoru i ocjena mogućnosti razvoja. Osijek: Zavod za urbanizam i izgradnju.
- ... (1903): Narodna odbrana, 87. Arhiv Muzeja Slavonije u Osijeku.
- ... (1904): Narodna odbrana, 86. Arhiv Muzeja Slavonije u Osijeku.
- ... (1996): Studija zaštite perivoja Kralja Tomislava u Osijeku (Jukić, Denich, Janjić), Zagreb.
- ... (1997): Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, Zagreb. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja.
- ... (1999): Krajoblik, Sadržajna i methodska podloga Krajobrazne osnove Hrvatske. Zagreb. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja.
- ... (1994/95): Secesijski duh u arhitekturi i životu Osijeka, Muzej Slavonije, Osijek.

Adresa autora - Author's address:
mr. sc. Rade Manojlović dipl. ing. šum.
krajobrazni arhitekt
Osijek, Trpimirova 4 A
Tel. 031/207-225, 098/1830-564
e-mail: rade.manojlovic@os.htnet.hr

Primljeno - Received: 27. 02. 2004.